

ОКОЛУ ПОПИСОТ НА МАКЕДОНЦИТЕ ПРИ КРАЈОТ НА XIX И ПОЧЕТОКОТ НА XX ВЕК

Појавата во Македонија да се напушта својот дом и да се оди во други земји на печалба не е од скоро време. Порано, ние бевме навикнати да слушаме разни толкувања за оваа појава и сите тие се сведуваа на тоа дека луѓето оделе во други земји бидејќи нивната земја била пасивна, односно не можела да ги прехрани. Меѓутоа, колку овие толкувања се произволни — зборува фактот дека во денешно време во многу наши краишта наречени „пасивни“ животните прилики од корен се изменети. Секако, причините за напуштањето на родните огништа, за иселувањето и одењето на печалба треба да се бараат во општествено-економските прилики и другите настани во тогашната Отоманска Империја, чијшто дел беше и Македонија сè до 1912 година.

Последните децении на XIX век, особено се карактеристични со политички движења на уште неослободените територии на Балканскиот Полуостров. Во овој склоп на движења се познати и неколку востанија од тој период и во Македонија, како што беа Разловечкото, Кресненското, Разлошкото и Брсјачката буна. Непослехот на тие востанија го проследија големи репресалии особено во деловите на Македонија каде што таа востаничка активност беше забележителна. Од друга страна, и личната и имотната безбедност и системниот терор вршен предимно над немуслиманското население, како и невозможноста да се обезбеди прехрана во својата земја, го зголемуваше бројот на Македонците и други кои, преку тогашните граници, бараа заработувачка.

Последните децении на XIX век се карактеристични и со појавата на туѓи пропаганди во Македонија, преку отворање училишта на туѓ јазик, преку црквата и сл., а по Илинденското востание — и преку вооружени чети. Тоа беше резултат од засилените балкански буржоазии, кои веќе почнаа да се стремат кон завладување на туѓи територии, оправдувајќи ги ваквите акти пред својот народ дека сè што се презема на тој план е за „ослободување на своите сонародници“ или за исправување на „историските неправди“. Таквите претензии оставија длабоки траги и тешки последици во подоцнежните години.

Силниот размав на револуционерната дејност во Македонија објективно ги подготвуваше условите за ослободување на Македонија. Оваа револуционерна дејност ги поткопуваше не само основите на турското господство во Македонија, туку и го отфрлаше благопријатниот терен за туѓите пропаганди во Македонија (според К. Веселинов, Македонското национално преродување до Илинденското востание, стр. 25). Во овој момент, како што вели овој автор, главна задача на соседите беше да го олабаат внатрешниот револуционерен фактор или, најмалку, да го управат по крив пат

и, на тој начин, да биде дискредитиран пред македонското население и ова, губејќи вера во своите сопствени сили, да се стави на располагање на оваа или онаа „благодетелка“ или „ослободителка“.

Не само што балканските буржоазии вршеа такво дејство во Македонија, туку и над Македонците што се наоѓаа во соодветните земји на печалба, преселени, или по каква било потреба престојуваа во соседните земји, те беа будно следени и врз нив државните органи, како политичките, така органите на власта и финансиските органи, вршеа разновидни насилства и други незаконити акти, како што беа отежнувањето при вршењето занаетчиска дејност, зголемување на даночните обврски, вршење полициска пресија, барање од нив нивните домашни да ги посетуваат соодветните цркви и училишта и др. Сево ова имаше цел да се натераат македонските печалбари да ги прифатат и одобрат активностите што соодветните влади ги вршеа во Македонија. Ваква практика над Македонците беше вршена во сите балкански земји, со што уште повеќе се влошуваше и така тешкиот живот на печалбарите и другите македонски иселеници во соседните балкански земји.

Истражувајќи во Дипломатскиот архив при Државниот секретаријат за надворешни работи на СФРЈ во Белград, во Фондот на политичко-просветното одделение за годината 1897, фасцикла XI, ред. 390, дојдовме до неколку документи во кои се гледаат настојувањата на највисоките српски државни органи во горнава смисла. Во документите се истакнува потребата од извршување попис на Македонците кои во 1897 година работеле и престојувале во Кралство Србија. Во документите се објаснуваат политичките потреби на Кралството за планирањето на надворешната активност, за прибирање податоци од таков карактер. Прибраните податоци, всушност, биле нужни во натамошната дејност на велико-српската пропаганда во Македонија.

Во оваа смисла Министерството за надворешни работи на Кралство Србија, со доверливо писмо од 9. VII. 1897 година, се обрнува до Министерството за внатрешни работи со следнава содржина:

„Во Белград и во другите градови живеат многу Македонци кои во нашата земја бараат и наоѓаат убава заработувачк, та со неа се издржуваат самите и своите фамилии, останати дома. Одамна се чувствува потреба, во интерес на успешната работа на консулите во Македонија, да се дознаат точните податоци за овие Македонци, преку кои можело многу успешно да се влијае врз нивните роднини што се останати во Турција, да ја помагаат работата на нашите конзули. Досега, меѓутоа, ништо не е преземено во тој правец нешто да се направи. Иако нешто се презело, тоа се запрело при црвите обиди.

Бугарите, меѓутоа, како да успеале подобро да го искористат влијанието што го имаат врз Македонците настанети во нивната земја. Тие одамна ги организираат, па како организирана целина, во многу случаи се од голема корист за владата, која преку нив работи тајно, оти инаку не би смеела да работи јавно. Бугарите дури и со тоа се незадоволни, туку се обидуваат — па и во тоа успеваат — да влијаат, преку свои Македонци, и врз Македонците што живеат во нашава земја и се хранат со наш леб.

Во Србија живеат илјадници Македонци кои со својот број, бидејќи се зависни од нас, преставуваат една сила што досега беше во латентна состојба само поради тоа што ние не сме сакале или не сме умееле да ја користиме. И нашите конзули повеќепати ни обрнувале внимание на потребата од водење сметка за Македонците што живеат во нашата земја, постојано или привремено, да се внимава на нивната работа и движење, да се дознава со кои луѓе општат, за расположението што го имаат спрема нас, итн. Имаме многу случаи блиски роднини на Македонци што живеат во нашава средина, противно на она што би било природно да се очекува, да се наши најлуги противници за прашањето на отворање наши училишта во Турција, просто затоа што не сме умееле да ги придобиеме да влијаат врз нивните роднини во Турција. А со неколку примери очигледно се утврди од колку голема полза може да биде ова влијание, само ако се умее да се работи со Македонците што се во нашава средина.

Тоа се, господине Министре, причините кои ме раководеа да Ве замолам за потреба од наредба на потчинетите Ви полициски власти од Белград и другите градови да се погрижат да приберат и на довереното Министерство да испратат податоци за Македонците и старосрбијанците со точни назначувања:

1. Нивни имиња и презимиња.
2. Од каде е кој (каза и вилает).
3. Со каква работа се занимава и како му напредува работата.
4. Од каде дошол во Србија, престојува привремено или постојано.
5. Има ли роднини во своето место, како се викаат по име и презиме, со што се занимаваат, ја признаваат ли Егзархијата?

Овие податоци ми се неопходно потребни да би можел да преземам што треба за изведување организацијата на Македонците што живеат во Србија и да би можеле да се користиме со нивното влијание, да обезбедиме што подобар успех на нашите прекугранични претпријатија.“

Врз основа на барањето од Министерството за надворешни работи, Министерството за внатрешни работи, со дов. писмо бр. 115 од 10. VII. 1897 година, издава налог до сите подрачни полициски органи веднаш да извршат попис на сите Македонци што живеат во Србија, како и на старосрбијанците (Срби што живеат на Космет, бидејќи и Космет беше сè уште составен дел од Отоманската Империја).

Полициските органи, добивајќи налог од претпоставените, веднаш извршиле попис на целата територија. Сите прибрани податоци ги средиле според административната поделба на Србија и, во посебни списоци, ги испратиле до Министерството за внатрешни работи. Средените податоци набргу Министерството за внатрешни работи ги доставило до Министерството за надворешни работи за негова натамошна употреба и ползување. Од документите се гледа дека се собрани податоци од сите тогашни окрузи во Србија: Врањски, Валевски, Краински, Крагуевачки, Тимочки, Пожаревачки, Пиротски, Нишки, Подунавски и Ужички. Доставените списоци со податоци за Македонците кои во 1897 година се наоѓале во Србија содржат графи со податоци за името и презимето, потеклото и родното место на лицето, каза, вилает, занимање, времето на доаѓање во Србија, потоа — податоци за родните во родното место со нивните лични имиња и презимиња, со видот на занимањето и дали ја признаваат Егзархијата.

Според прегледот доставен од Управата на градот Белград од 19. август 1897 година, се гледа дека бараните податоци за пописот на Македонците во Белград се правени според тогашната административна поделба на Белград, и тоа по квартали:

Во Варошкиот квартал живееле 76 Македонци, по потекло од Кичевската, Прилепската, Струшката, Охридската, Тетовската, Скопската и Битолската каза. Меѓу овие Македонци имало по еден од Солун и Скопје, од Тетово двајца, од Прилеп четворица и од Битола четворица.

Во Врачарскиот квартал живееле 118 Македонци по потекло од Кичевската, Тетовската, Гостиварската, Дебарската и Скопската каза.

Во Дорѓолскиот квартал живееле 74 Македонци по потекло од Кичевската, Тетовската, Охридската, Прилепската, Велешката и Скопската каза.

Во Палилулскиот квартал живееле 370 Македонци, по потекло од Велешката, Битолската, Крушевската, Прилепската, Охридската, Скопската, Кичевската, Дебарската, Тетовската, Гостиварската и Кумановската каза. Најголем број Македонци во овој квартал потекнуваат од Велешката каза.

Во Савамаалскиот квартал живееле 94 Македонци по потекло од Дебарската, Скопската, Крушевската, Кичевската и Охридската каза.

Во Теразискиот квартал живееле 12 Македонци по потекло од Гостиварската, Крушевската и Кичевската каза. Поголемиот број биле од Гостиварската каза.

Во реонот на Комесаријатот на Топчидерската полиција живееле 9 Македонци по потекло од Скопската, Битолската, Прилепската, Охридската, Тетовската и Гостиварската каза.

Управата на градот Белград, покрај погоре доставените податоци до Министерството за внатрешни работи, односно за надворешни работи — доставила и посебен список на Македонците од

Битолскиот вилает. Во овој список биле внесени и Македонците кои, според прибраните податоци, биле бугарофилски настроени. Нивниот број изнесувал 117. Овие Македонци живееле во Белград, по потекло биле од Охридската каза, конкретно од селото Вевчани и, еден дел, од Кичевската каза.

Според прикажаните и прибраните податоци на полициските органи во Србија, се гледа дека Македонците биле настанети предимно на белградската периферија, додека во белградскиот градски центар имало значително помалку. Вкупниот број Македонци што живееле во Белград во август 1897 година изнесува 753 лица. Сите тие, според нивните изјави, имале во Белград привремен или постојан престој. Ние и погоре спомнавме дека полициските органи требало да го утврдат времето кога дошле Македонците во Србија, одделно. Врз основа на нивните изјави, дадени се најразлични години на доаѓањето. Имало дојдено Македонци од 1852 година, сè до годината на вршењето на пописот 1897. Ако се погледаат податоците за видот на занимањата со кои се занимавале Македонците, ќе се види дека тие биле најразлични:

фурнации, келнери, млекари, бургерции, кафеции, меанции, месари, бојации, чувари на млечни крави, ученици, шкембеџии, трговци, ашчии, арабаџии, сидари, снајдери, кујунџии, кондураџии, бавчованџии, сапунџии, пивари, тулари, претприемачи и други занимања. Најмногу од Македонците се занимавале со млекарлак, сидарлак, фурнилак и др.

Освен податоците за бројот на Македонците што живееле во Белград, прибрани се податоци и за бројот на Македонците што живееле во внатрешноста во Србија.

Од нив се гледа дека во Врашкиот округ живееле 474 Македонци, по потекло од Скопско, Тетовско, Гостиварско и други места во Македонија.

Во Валевскиот округ престојувале 88 Македонци по потекло од Кичевската, Прилепската и Охридската каза. Во Краинскиот округ живееле 39 Македонци. Во Крагуевачкиот округ 313 Македонци, меѓу кои се наоѓале и помал број Срби од Косово. Во Топличкиот округ живееле 1755, од кои поголем број Срби од Косово. Во Пожаревачкиот округ живееле 159, од кои повеќето Македонци. Во Пиротскиот округ 15, во Тимочкиот 24, во Подримскиот 60, во Нишкиот 50, во Подунавскиот 170 и во Ужичкиот округ 5 Македонци.

Вкупниот број Македонци што живееле во внатрешноста на Србија изнесувал 1400. Во овој број не влегуваат Македонците што живееле во Белград. И овде, според податоците прибрани од Македонците, може да се констатира дека имало Македонци што дошле во Србија од 1850 година. Најголем дел од Македонците изјавиле дека ја напуштиле Македонија предимно поради зулуми. Вкупниот број Македонци во Србија, според извршениот

попис во 1897 година, изнесувал 12.150 лица, бројка која — релативно — не е голема. Забележително е, исто така, дека сите спомнати Македонци во овој попис потекнуваат исцело од Вардарскиот дел на Македонија.

Илинденското востание, и покрај таквиот крај, имало извонредно голем одраз како кај соседните балкански народи што сочувствувале со неговите маки и страдања, така и кај владите на соседните балкански држави. Набргу по Илинденското востание во Србија била формирана четничка организација, чиешто дејство било исцело свртено кон Македонија. Одговорните фактори на оваа организација веднаш почнале со прибирање податоци за Македонците што се наоѓале во Србија и што ѝ биле нужни на Српската организација во натамошното планирање за изведување акции и дејствување во Македонија. Покрај ползувањето на порано прибраните податоци од страна на Министерството за надворешни работи на Србија во 1897 година за Македонците што работеле или биле настанети во Србија, бил извршен втор попис на Македонците кои во 1903 година се наоѓале во Белград, бидејќи овој град бил седиште и на раководните органи на Српската четничка организација, која, како тајна организација на српската кралска влада, претставувала нова фаза во пропагандната активност за разлика од дотогашната пропагандна активност преку црквите и училиштата.

Податоците од овој, втор попис се внесени во еден посебен тефтер, по азбучен ред на презимињата, кој се наоѓа во архивскиот фонд на Српската организација, сместен во ДА. Бројот на Македонците што работеле во Белград во 1903 година изнесувал 1 042. Од податоците се гледа дека приличен број Македонци потекнуваат од македонски градови, за разлика од пописот во 1897 година, каде што поголемиот број Македонци потекнуваат од македонските села. Така бројот на Македонците што живееле во Белград, во споредба со 1897 година, се зголемил за 289.

Податоците од овој попис покажуваат дека 43 Македонци биле по потекло од Прилеп, од Крушево 154, од Кичево со Поречјето 142, од Охрид 39, од Битола 53, од Велес 57, од Дебар 132, од Тетово 17, од Скопје и Куманово 48 и од Гостивар 47 Македонци.

Покрај овие податоци, бил составен и преглед на Македонците кои наводно ја симпатизирале великобугарската пропаганда, а работеле во Србија, односно во Белград. Овие Македонци биле воведени во посебен список под заглавие „бугараши“. И во овој преглед 32 Македонци потекнуваат од Охридско, 22 од селото Вевчани, 12 од селото Дуѓане, од Ореовец 7, од Рабетино 5 и од Козичино 3. Имињата на сите овие Македонци биле внесени во специјална книга и се окарактеризирани како „лоши луѓе“.

Во Белград, во август 1904 година, бил извршен трет попис на Македонците што се занимавале со фурнирацилак. Од податоците се гледа дека сите тие биле членови на лебарскиот и фурнирачкиот еснаф во Белград. Според овие податоци, се гледа дека 112 Македонци во Белград се занимавале со овој занает. Двајца од овие Македонци биле устабари на фурнирачкиот еснаф, 8 биле членови на Управниот одбор, додека 6 Македонци биле членови на надзорниот одбор на еснафот. Интересно е, исто така, да се забележи дека сите Македонци што се наоѓале во Србија и кои предимно, поради зулуми, ја напуштиле Македонија, биле занаетчији, а многу малку или сосем малку општи работници. Несомнено дека таквиот одлив на занаетчији од Македонија се одразувал негативно врз македонското стопанство.

А. МАТКОВСКИ и П. АНГЕЛАКОВА

ПАТУВАЊАТА НА ФРАНЦУСКИОТ ПАТОПИСЕЦ ПОЛ ЛУКА НИЗ МАКЕДОНИЈА ОД 1704 И 1714 ГОДИНА

Досега не ѝ се обрнувало поголемо внимание на патописната литература, која, според нас, е мошне значајна за историјата на македонскиот народ. Таа е многу обемна и е пишувана скоро на сите европски јазици. Низ нашата земја патописци минувале во разни времиња и оставале разни податоци за она што виделе и чуле. Затоа нивното искажување и нивните податоци претставуваат еден вид историски извор, особено ако се потврдат и со други историски документи.

Со цел да се издадат по можност сите патописи или повеќето од нив што се однесуваат до Македонија, пристапивме кон нивното објавување.¹⁾ Целта ни е во еден подолг период да ги издадеме поинтересните, па дури и помалку интересните податописи.

Од таков вид е и овој патопис што се однесува до 1704 и 1714 година. Автор на овој патопис е Пол Лука (Paul Lucas). Овој француски патописец и археолог се родил на 31 август 1664 година во Руен, а умрел во Мадрид на 12 мај 1737 година. Син на златар, отпатувал на Блискиот исток со цел да тргува со драго камење и бижутерија. Имал смисла за патување и трговија. По Блискиот Исток патувал цели 48 години — од 1688 до 1736 година и повеќе

---

¹⁾ Еден сличен патопис веќе објавивме. Види: Д-р А. Матковски. Еден француски патописец низ Македонија (1665—1669). Историја IV, 2, (1968), 126—138.